

FOTO: KRISTINA TRAKS

Anne Daniel-Karlsen – pühendunud perevägivallas kannatanud laste aitamisele

Kristina Traks

vabakutseline ajakirjanik

Naiste ühiskondliku positsiooni edendamise tegeleva rahvusvahelise organisatsiooni Zonta International Eesti klubi liikmed annavad igal aastal välja auhinna ühele inimesele, kelle tegevus peegeldab organisatsiooni väärtusi: ausus, usaldus, abivalmidus, õiglus ja turvatunne. 2017. aasta sügisel sai klubi auhinna sotsiaaltöö magistri haridusega lastepsühhiaater Anne Daniel-Karlsen silmapaistva tegevuse eest inimõiguste ja nõrgemate kaitsel.

„Minu töö kõige helgem hetk on see, kui laps mu kabinetist muretult välja keksleb,“ ütleb lastepsühhiaater Anne Daniel-Karlsen. Ta on oma elu pühendanud lähisuhtevägivalla haavade ravimisele, olgu need siis tekitatud lastele või nende vanematele.

Anne on õppinud Tartu Ülikoolis lastearstiks, kuid välismaal töötades ja õppides liikunud sellest valdkonnast edasi. 1980ndate lõpus elas ja töötas ta pikemalt USA-s ning sai seal nähtu ja kogetu põhjal kindla teadmise, et erivajaduse ja puudega inimesed vajaksid

hoopis teistsugust kohtlemist, kui neil Eestis tollal oli võimalik saada. Õigupoolest midagi polnudki, kuna puudus vastav võrgustik ning sisuliselt oli puudega lapse vanem üksi kõigi oma muredega. Anne tuli USAst tagasi koju ning asus Tartu Ülikoolis õppima sotsiaaltöö magistrantuuris. „Ma käisin läbi üle saja kodu, kus kasvas erivajadusega laps, ning kuulasin nende lugusid. Hästi palju oli solvumist, pettumust ja kibestumist meditsiinisüsteemi suhtes. Tollal seisnes meditsiinitöötajate ainuke n-ö abi soovituses anda laps lastekodusse, et pere saaks eluga edasi minna,“ räägib Anne.

Ta leidis, et see on hea pinnas uue kooli loomiseks ning tulemusena sündis Maarja kool lastele, kellel seni polnud võimalik koolis käia. Nüüdseks on kool töötanud pea 25 aastat. Senistest lõpetajatest on suur hulk noori asunud elama vanemate initsiatiivil loodud Maarja Külla ning praegu on loomisjärgus teinegi sarnane küla – Maarja Päikesekodu.

Pööre lastepsühhiaatria poole

2000. aastal astus Anne taas mitu sammu edasi. Ta õppis Norras laste- ja noortepsühhiaatriat ning ütleb, et tegemist oli tõeliselt silmiavava perioodiga. Tagasi tuli Anne 2008. aastal ning Norrast võttis ta kaasa idee luua Eestiski sarnane miljööteraapiat pakkuv ravikodude võrk.

Alguses tundus asi edenevat. Eraisiku toetusel osteti sobiv krunt koos hoonetega Tartumaal Peedul, korraldati heategevuslikke kontserte, paljude osavõtjatega talguid, koostati arenguprojekt ja mõeldi läbi igapäevase meeskonnatöö sammud. Anne külastas Peedul kodusid ning veenis kohalikke elanikke idee vajalikkuses. Paraku Eesti riik ei pidanud uut teenust pakkuva keskkonna ülesehitamist vajalikuks, lootes, et keegi hakkab sellist keerulist ja põhjalikult läbimõeldud ning juhitud professionaalset tööd tegema hoopis hanke korras.

„Ega jäänudki muud üle, kui alustada Peedule planeerituga palju keerulisemates tingimustes linnas, Tartu Herbert Masingu Kooli juures asuvas Pepleri Ravikodus. Pärast kolm aastat kestnud väga tulemuslikku tööd otsustas Sotsiaalkindlustusamet aga Norra toetusraha lõppemisel Pepleri Ravikodu finantseerimise lõpetada, arvates, et Maarjamaa Hariduskollegiumis tehtav katab kõik riigi sedalaadi vajadused. Ma ei tea, kas keegi on kuskil kokku arvanud, kui palju raha, inimressurssi ja head tahet on nõnda liiva jooksnud! Kurb on kõigi nende laste ja pere pärast, kes pole abi saanud,“ ei varja Anne pettumust. Õnneks tuli Pepleri Ravikodu töö jätkamisel appi Tartu linnavalitsus ja Tartu Ülikooli Kliinikumi Lastefond ning just viimase toel loodab Anne jätkata ka suurema ravikodu rajamise ideega.

Anne ütleb, et abi vajavaid lapsi on Eestis väga palju, abi saamine aga kahjuks keeruline. „On lubamatu, et ma pean laskma lapsevanemal, kelle laps ütleb, et ta ei jaks enam elada ja tahab oma elu lõpetada, oodata lastepsühhiaatri vastuvõttu mitu kuud! Meil on lihtsalt liiga vähe lastepsühhiaatreid ning haiglaväline professionaalne meeskonnatöö põhinev toetusvõrk peaaegu olematu. Kahjuks on sellest räägitud juba aastakümneid, kuid kurtidele kõrvadele“. Anne ise töötab juba seitse aastat lastepsühhiaatrina mitmes kohas, lisaks Tartu Maarja tugikeskusele ka Herbert Masingu koolis ja Tähtvere Avatud Naiste Keskuses. Ta tõdeb oma töös üha uuesti, kui hädavajalik on ravikodu tüüpi asutuses tehtav.

Lähisuhtevägivalda on rohkem, kui arvatakse

Anne juurde jõuavad lapsed, kelle probleemid segavad juba elus toimetulemist. „Enamikul juhtudel on murede põhjuseks vägivald peresuhetes, 75% minu juurde jõudvatest lugudest on kindlasti sellega seotud,“ sõnab

ta. „Tihti on sellel mitu kihti: vanemad kannavad kaasa juba enda lapsepõlves saadud vägivalgakogemust, millest võib-olla pole kunagi räägitud ja millele pole nime antud. Lapsed tunnevad alati ära vanematevahelised ebakõlad. Vanem võib küll sõnades kinnitada, et kõik on hästi, aga kui tema hinges valitseb kibestumine, ebaõiglustunne, ärritus ja valu, saab laps sellest kindlasti aru. See omakorda väljendub erinevates käitumisprobleemides, mitmesugustes psüühilistes ja õpiraskustes, üldse kehvemas eluga toimetulekus. Tõsi, paljud tugevama närvisüsteemiga lapsed leiavad hingepidet just koolist, ka internaatkoolidest. Olgem ausad: meie internaatkoolid täidavad suuresti sotsiaaliasutuse rolli, neis on palju lapsi, kes saavad rahu ja ka iga päev sooja toitu vaid internaadis, mitte kodus.”

Viimasel ajal on lähisuhtevägivallast palju räägitud ja nende lugude põhjal võib näida, et asi läheks justkui paremaks. Paraku näeb Anne oma töös asja tumedamat poolt. „Süsteem ei ole muutunud tõhusamaks. Vastupidi. Kuigi mitmel tasandil räägitakse palju abivajava lapse märkamisest, jääb see jutt pelgalt poliitiliseks demagoogiaks. Kuidas muidu nimetada naiste varjupaikade paremaks muutmise heaks tehtavat, kui lähisuhtevägivalda kogenud laste toetamiseks pole ette nähtud sentigi? Viidatakse piisavale lastepsühhiaatrilise abi võimalusele, kuigi teatakse, et järjekorrad lastepsühhiaatri vastuvõtule on endiselt kohutavalt pikad. Kirjutasin juba kümme aastat tagasi, et meil töötab lastepsühhiaatrilises abis kordades vähem spetsialiste, kui vaja oleks. Olukord ei ole muutunud, sest ala on raske ja omaette erialana ei eksisteeri seda Eestis siiani. Sellise suure abivajajate hulga juures peavad täiskasvanute psühhiaatrid ilmselgelt andma abi ka lastele, kuid laste ja täiskasvanute psühhiaatria on väga erinevad maailmad,” räägib Anne.

Ta rõhutab, et lähisuhtevägivald pole mitte

ainult see, kui mees lööb naisel silma siniseks, vaid asi on palju komplitseeritum. Suures plaanis algab vägivald seal, kus keegi võtab õiguse otsustada teise inimese vabaduse üle, olgu see siis vaimne, füüsiline või seksuaalne. Näiteks peremehetseb, keelab teisel tööle minna, keelab mingeid asju teha, kontrollib suhtlemist, pere rahakotti, kasutab mõnitavat kõnepruuki, halvustavaid hüüdnimesid jne. Ehk siis teeb midagi sellist, et teine tunneb ennast nähtamatu ja alandatuna. Vägivald kipub põlvest-põlve korduma ja sellepärast peab lastega tööd alustama kiiresti. Kui laps näeb pealt vanematevahelist vägivalda, siis temas kinnistuvad mustrid, mis võivad olla aluseks edaspidises elus vägivaldsejaks või ohvriks kujunemisel.

„Eesti oludes võib kuluda palju aega, enne kui abi vajav laps ka tegelikult hakkab abi saama. On teada, et Eesti naine on äärmiselt kannatlik ja laseb ennast lüüa keskmiselt 33 korda, enne kui julgeb häbi, hirmu ja lootusetust ületades hakata abi otsima. Pole haruldane, kui laps neid kokkupõrkeid pealt näeb. Emad arvavad, et neil õnnestub vägivalda lapse eest varjata, kui nad lükkavad lapse teise tuppa või vägivald toimub siis, kui laps magab. Enamasti on aga laps vanematevahelisest vägivallast teadlik juba palju varem, kui lapsevanem ise tegelikku olukorda mõista suudab,” räägib Anne.

Õpetajad näevad paljutki

Anne on käinud lähisuhtevägivallast rääkimas koolides ja lasteaedades, koolitanud õpetajaid ja rääkinud neil teemadel ka lastega. Tähtvere Avatud Naistekeskus on andnud välja kaks raamatut lähisuhtevägivalla teemal. Neist esimeses – „Sinihabeme pruudid” – jutustavad seitse naist oma teekonnast vägivaldsesse suhtesse ja sellest välja.

Teine raamat „Lugu väikesest Tammepuust, vihast ja Varesest”, koostati suunitlusega lastele

ning seda on kirjanik Juhani Püttsepp ja Anne jaganud paljudes koolides. „Kohtumised lastega kinnitasid, et seda raamatut oli väga vaja. Paljud lapsed ütlesid pärast kohtumist, et nad ei kujutanud ette, et nende kaaslased võivad elada sellise hirmu ja valu käes. Paraku oli igal kohtumisel ka 3–4 sellist last, kes, silmad maas, kõike vaikselt kuulasid ... Liiga palju lapsi meie ühiskonnas on vägivallast tuleneva valuga jäänud omaette,” ütleb ta.

Neil kohtumistel on nii mõnigi õpetaja Annele öelnud, et jah, ta tunneb, et ühe või teise lapsega on vist kodus halvasti, kuid ta ei oska, ei jaksa või ka ei julge selle kahtlusega midagi peale hakata. Mida peaks õpetaja sellisel puhul tegema? „Midagi saab ta alati teha! Tõsi, ta ei saa muuta pere elu, kuid ta saab olla lapsele tema mures avatud kuulaja. Juba sellise hoiakuga ja ärakuulamiseks aja võtmisega ta julgustab last selles, et on keegi, kes tahab ja julgeb tema lugu teada saada. Tavaliselt räägib laps oma loost fragmente. Need tuleks kokku koguda. Kui õpetajal on tunne, et asi ei ole päris õige, siis paljudes koolides on sotsiaalpedagoog või psühholoog ning temale tuleks oma kahtlustest teada anda. Tegelikult on kohustus informeerida sellisest olukorrast lastekaitset. Võib-olla tuleks julgustada lapsevanemat, panna tähele vägivalda märke lapsevanemate juures. Võib-olla tundub ema alati olevat kuidagi hirmunud ja vaikne, räägib ainult isa. Siis võiks katsuda leida emaga silmast-silma vestlemiseks. Keerulisem on asi maakohtades, kus kõik tunnevad kõiki. Võib ju olla, et politseinik on sellesama isa parim sõber või lastekaitsetöötaja pere sugulane. Sellisel juhul tuleks abi otsida mõne suurema linna ohvriabi süsteemist,” räägib Anne.

Vägivalla labürindist on võimalik välja tulla

Mis tahes loo puhul keskendub Anne nõustajana sellele, kuidas ohver vägivalda

nõiaringist välja aidata. Ta aitab ohvril leida selleks sisemist jõudu. Väga sage põhjus, miks vägivaldsemist talutakse pikka aega, on soov pakkuda lapsele täisväärtuslikku perekonda, kus on nii ema kui isa. Sageli on tegemist ka majanduslike põhjustega. „Vägivallalugudel on üks ühine joon: kõik lapsepõlves vägivalda kogenud täiskasvanud ütlevad, et mitte miski ei õigustanud vägivaldas elamist. Nad ei täna oma vanemaid sellise lapsepõlve eest ja selle eest, et need ei lõpetanud vägivallaringi. Just see teadmine annab paljudele naistele jõudu, et astuda vägivaldsest suhtest välja. Seda tehakse lapse pärast,” ütleb Anne. „Laps on justkui lisajõu allikas ja abivärava avaja: lapsevanem või mõlemad tulevad abi otsima oma lapses avaldunud probleemidele, aga pikemalt vesteldes selgub, et abivajaja on tegelikult lapsevanem. Mul on lugusid, kus olen lapsele öelnud, et töötan nüüd emaga ja vabanda, et sina pead natuke ootama ning laps on selle peale minu kabinetist välja keksinud. On näha, et tema õlgadelt on võetud murekoorem. Mõni laps on mulle lausa kommi toonud selle eest. Iga vanem peaks mõistma, et laps võtab väga kiiresti süü vanemate probleemide eest oma väikestele õlgadele.”

Kuidas doktor kui inimene kõigi nende valusate lugudega toime tuleb? „Muidugi ma kannan neid kogu aeg kaasas, elu lõpuni. Minu töö tipphetk on aga see, kui me otsustame lapsevanemaga, et nüüd on aeg kohtumised lõpetada. Isiklikult on see hetk kurb, sest me oleme saavutanud lähedase suhte. Samas tööalaselt ma just selle poole püüdlen, et need lapsed ja pered saaksid edaspidi hakkama ilma minuta. Positiivseid lugusid on mul palju ja minu jaoks ei ole paremat teadmist kui see, et laps, kes käis minu juures kümme aastat tagasi abi saamas, elab nüüd hästi ja saab kenasti hakkama. Vägivalla nõiaringist on võimalik välja tulla, kui leida endas üles oma jõuallikad.”

